

УДК 338.24

Гайденко С.М.*асистент кафедри економіки підприємств,
бізнес-адміністрування та регіонального розвитку
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Статтю присвячено теоретичним питанням розвитку підприємств житлово-комунального господарства. Проаналізовано та систематизовано різні підходи до визначення розвитку сучасних підприємств. Удосконалено визначення «розвиток підприємств житлово-комунального господарства».

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, розвиток, методи, підходи, сталий розвиток.

Гайденко С.Н. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА

Статья посвящена теоретическим вопросам развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства. Проанализированы и систематизированы различные подходы к определению развития современных предприятий. Усовершенствовано определение «развитие предприятий жилищно-коммунального хозяйства».

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, развитие, методы, подходы, устойчивое развитие.

Gaidenko S.N. THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISES HOUSING AND COMMUNAL

The article is devoted to theoretical problems of housing and communal services. Analyzed and systematized different approaches to the definition of modern enterprises. Improved definition of «development of housing and communal services».

Keywords: utilities, development, methods, approaches, sustainable development.

Постановка проблеми. У процесі розроблення та впровадження стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства важливого значення набувають визначення категоріального апарату поняття «розвиток підприємств житлово-комунального господарства», характеристика його показників та їх моделювання.

Найвні теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «розвиток» мають різноаспектність положень, що зумовлено вільним трактуванням цього поняття. Крім того, у рамках визначених підходів залишаються невирішеними проблеми характеристики структурних елементів розвитку, його оцінки у системі розроблення й впровадження стратегії управління житлово-комунальним комплексом, що є важливим питанням сьогодення та потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення розвитку підприємств житлово-комунального господарства вирішуються в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: Ю. Аніскіна, Е. Короткова, Ю. Масленнікова, Л. Забродської, І. Фролова. Теоретико-методичні положення щодо розвитку підприємств обґрунтовані в дослідженнях В. Пономаренка, А. Тридіда, М. Кизима, О. Шубравської, О. Раєвневої [1–3].

У сучасних економічних умовах питання розвитку підприємств вважається одним із ключових під час здійснення господарської діяльності. Категорію «розвиток» учені розглядають переважно в контексті циклічності «фаз» економіки, проте підприємства житлово-комунального господарства мають особливість, пов'язану зі специфікою надання послуг, що залишається не вирішеним у «теорії розвитку».

Мета статті полягає в аналізі та подальшому розвитку наукових положень щодо визначення розвитку підприємств у сучасному економічному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальній теорії поняття «розвиток» визначається як необоротна, спрямована, закономірна зміна матерії і свідомості, у результаті якої виникає новий якісний стан об'єкта – його складу або структури.

У фундаментальних дослідженнях Й. Шумпетера економічний розвиток розглядається з позиції змін, які відбуваються в економічному житті, і процесів, що характеризуються інноваційними трансформаціями на основі впровадження нових комбінацій, яке призводить до нового, більш прогресивного становища [1]. Слід відзначити, що в деяких роботах розвиток визначається як комплекс дій або зумовлених процесів, які призводять до змін у формуванні більш якісного становища [2]. У цьому контексті показовими є дослідження Е. Короткова, Ю. Масленнікова, Л. Забродської [1–3]. Зокрема, Е. Коротков обґрунтовує категорію «розвиток» із позиції досягнення більш нової якості забезпечення життєдіяльності. Ю. Масленніков фокусує увагу на переходах від одного якісного стану до іншого, тим самим підкреслюючи динамічність цієї категорії, що зумовлена перманентними змінами. Л. Забродська, поглиблюючи дослідження категорії «розвиток» із позиції процесу, фокусує увагу на еволюційності цього поняття, яке зумовлює зміни та трансформації від простого до більш складного стану системи. Заслужують на увагу погляди Ю. Аніскіна, який розглядає розвиток на основі трансформацій, які призводять до виконання більш високих та якісних послуг, складної структури організацій та випуску продукції [4]. І. Фролов [4] розглядає розвиток із позиції постійних трансформацій, що зумовлюють перехід від старого стану до нового, більш інноваційного стану, який має більш складну внутрішню систему та зовнішні взаємозв'язки.

Ураховуючи важливу особливість розвитку як категорії, що характеризує більш якісний стан економічної системи, слід звернути увагу на погляд О. Єрохіна, який визначає розвиток системи як якісну зміну складу зв'язків (тобто структури) і функціонування системи, тобто якісну зміну системи [4]. Подібну точку зору розділяє О. Шубравська, яка визначає розвиток системи з позиції функціонального підходу, який характеризує процес переходу з одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик [5].

У рамках представленого підходу В. Пономаренко, А. Тридід та М. Кизим розглядають розвиток як процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, у результаті чого підвищуються її протидія дестабілізаційному впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування [6]. На основі визначеного підходу характеристики категорії «розвиток» М. Афанасьєв, В. Рогожин та В. Рудика обґрунтовують це поняття як об'єктивну зміну тільки якісних характеристик системи, спричинених як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем [7]. При цьому О. Раєвнева характеризує розвиток підприємства як унікальний процес трансформацій відкритої системи у просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий атрактор функціонування [7].

Деякі автори під час визначення категорії «розвиток» зосереджують увагу на особливостях здійснення змін у рамках системи під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Зокрема, І. Богатирьов характеризує цю категорію як сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, які об'єктивно протікають у соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також призводять до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах [8].

На постійні трансформації в межах розвитку системи економічних відносин указують деякі вчені. Зокрема, група авторів під керівництвом Є. Короткова вказує на необхідність здійснення змін для забезпечення розвитку, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. З позиції забезпечення можливостей розглядає розвиток Р. Акофф, який дає змогу задовольняти власні потреби та потреби інших [8]. Окрім того, він указує на те, що процес розвитку неможливо ототожнювати зі зростанням, оскільки забезпечення зростання характеризується збільшенням в обсягах і масштабах, а розвиток сприяє збільшенню компетенції та здатності.

На противагу від представлених підходів у розглянутих дослідженнях розвиток визначається як категорія, що зумовлена протиріччями, які викликають зміни протягом відповідного періоду часу. Крім того, у рамках цієї категорії визначається поняття «саморозвиток», яке є незворотнім процесом зміни економічних систем на основі реалізації внутрішніх механізмів самоорганізації. При цьому М. Долішній визначає процес розвитку з позиції самотрансформації системи, яка відтворює себе на розширеній основі, що тотожно росту; якщо цей ріст відбувається переважно за рахунок збільшення кількісних параметрів, то, очевидно, має місце зростання; якщо функціонування супроводжується прогресивними змінами, зокрема, в її структурі, то відбувається розвиток. Більш того, вчений указує, що ядром регіональної політики України має стати стимулювання регіонального розвитку [9].

Обґрунтовуючи підходи до визначення категорії «розвиток», учені розглядають дане поняття в контексті циклічності «фаз» економіки:

- криза, яка характеризується скороченням обсягів виробництва і ділової активності, падінням цін, затоварюванням, зростанням безробіття і кількості банкрутств;

- депресія (стагнація) – характеризується стабілізацією економічної системи після нарощування кризових явищ;

- початок зростання або «пожвавлення», ознаками якого є збільшення основних економічних показників економіки та зміцнення її потенціалу;

- розвиток – «прискорення економічного зростання» та максимізація показників економічного розвитку.

Отже, виходячи із циклічності економіки, розвиток змінюється процесами стагнації або накопиченням кризових явищ і виступає еволюційним процесом, що сприяє досягненню більш якісного стану. Виходячи із цільового спрямування категорії «розвиток», Л. Білоусова відзначає, що економічний розвиток – це мета, а економічне зростання – інструмент досягнення цієї мети.

Загалом сучасні вчені визначають такі характеристики та ознаки категорії «розвиток»: якісні та кількісні зміни; цілеспрямований процес; можливість адаптації до зовнішніх економічних умов; орієнтованість на протидію від впливів факторів зовнішнього й внутрішнього середовища; формування підґрунтя для здійснення покращень; довгостроковість здійснення дій; можливість нарощування потенціалу підприємств; інтеграція підприємств; забезпечення ефективності й результативності діяльності підприємств; забезпечення конкурентних переваг.

На противагу від представлених характеристик є окреме визначення ознак розвитку: за характером змін; за джерелами розвитку; за масштабами змін та трансформацій; за особливостями стану та напрямками функціонування, складністю об'єктів; за характеристиками суб'єктів розвитку; за визначенням напрямів та тенденцій розвитку; за кількістю напрямів розвитку та забезпечення взаємозв'язків і їх складністю; системність змін та їх кількісна характеристика.

Узагальнюючи представлені підходи до визначення категорії «розвиток» слід виокремити такі характеристики (рис. 1).

Характеризуючи поняття «розвиток», у деяких наукових роботах увага фокусується на його видах. Так, В. Пономаренко, О. Пушкар та О. Тридід визначають категорію «керований розвиток», який характеризується як системна категорія, де об'єднані процеси реструктуризації та реінжинірингу, інноваційні та інвестиційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури управління на основі зворотних зв'язків, де вирішуються завдання стратегічного й тактичного управління, а також запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком [6]. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору Ю. Погорелова, який виділяє такі види розвитку:

- одновекторний – характеризується окремим (відповідним) напрямом у конкретній сфері;

- багатовекторний – визначається декількома напрямками з можливістю функціонування підприємств у декількох сферах;

- фронтальний – визначається як розвиток підприємства, за якого виділяється декілька векторів, які є односпрямованими або як мінімум несуперечливими й охоплюють різні функціональні підсистеми підприємства або його поведінку на різних ринках [6].

За термінологічним змістом, за видами та характеристиками категорія «розвиток» пов'язана із категорією «еволюція», яка орієнтована на забезпечення й досягнення більш якісного стану підприємствами. Водночас їх необхідно розрізняти, оскільки поняття «розвиток» є більш широким, а еволюція визначає тільки один із типів розвитку – певні трансформації або зміни.

Рис. 1. Характеристики категорії «розвиток»

У вітчизняному законодавстві визначається поняття сталого розвитку. Зокрема, відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV, сталий розвиток населених пунктів визначається як соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини [7].

Окрім того, згідно із цим нормативно-правовим документом, визначені проблеми сталого розвитку населених пунктів, які зумовлені диспропорціями і дисбалансами, що виникають і поглиблюються у сфері житлово-комунального господарства:

- погіршуються стан житлово-комунального господарства, санітарно-гігієнічна та епідеміологічна ситуація, особливо у великих містах;

- зменшуються обсяги капітальних вкладень у розвиток населених пунктів і житлове будівництво, введення в експлуатацію нових та відремонтованих жилих будинків. Показник середньої забезпеченості житлом в Україні у 2–2,5 рази менший, ніж у західноєвропейських країнах;

- спостерігається тенденція збільшення загальної площі територій населених пунктів;

- майже четверта частина інженерних мереж і комунікацій перебуває в незадовільному стані;

- недосконалість промислових технологій, систем землекористування, невідповідність потребам виробництва екологічної інфраструктури, систем вилучення, переробки і знешкодження відходів, відсутність зворотного водоспоживання на промислових підприємствах, зношення інженерної інфраструктури призводить до значного забруднення атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів, погіршення загального санітарно-гігієнічного стану та екологічної ситуації не тільки суходолу, але й Чорного і Азовського морів;

- нестабільність соціально-економічних умов у державі на перехідному етапі, відсутність науково обґрунтованої, чітко визначеної стратегії її сталого розвитку, ефективного реформування економіки та її державного регулювання, недосконалість законодавчого і нормативного забезпечення формування адекватного умовам ринку фінансового, правового, інформаційно-комунікаційного простору, недосконалість правових, організаційних, економічних засад діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб щодо формування повноцінного життєвого середовища.

Крім того, сталий соціально-економічний розвиток України визначається як сукупність духовних, соціальних, економічних, політичних процесів, що розгортаються в суспільстві, для досягнення гармонійного розвитку людини, суспільства, економіки та навколишнього середовища [10]. Більш того, новою

парадигмою розвитку українського суспільства, яка є узгодженою з більшістю країн світу, розглядається парадигма сталого розвитку, яку доцільно розуміти не лише в контексті зміни стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, а як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери [10].

Сталий розвиток як категорія визначається також із позиції гармонізації продуктивних сил, задоволення потреб місцевої громади, забезпечення збереження навколишнього середовища, забезпечення реалізації усього потенціалу. У контексті визначення поняття «сталий розвиток» деякі вчені характеризують його як зумовлений впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та такий, що характеризується збільшенням його потенціалу, попитом на продукцію, масштабом діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого періоду часу процес змін, які трапляються у функціонуванні підприємства [5]. М. Згуровський визначає поняття «сталий розвиток» як процес розвитку держави на основі узгодження і гармонізації екологічного, соціального та економічного складників і задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь [6].

При цьому поняття сталого розвитку в сучасній економічній науці має досить суперечливий характер. Воно виникло внаслідок помилок, пов'язаних із певним переведом цього поняття. Так, в оригіналі від англійської *sustainable development* дослівно переводиться як «підтриманий розвиток», що має інше визначення, ніж сталий розвиток. Більш того, термін *sustainability* характеризує стан стійкості або рівноваги, що суперечить сутності поняття «розвиток». Виникають протиріччя, пов'язані із самими словосполученням. Зокрема, сталий, або стійкий, характеризує наявність певної рівноваги, натомість розвиток визначається постійними трансформаціями системи та її переходу від одного стану до іншого.

Отже, враховуючи вищезазначене, використання терміну «сталий розвиток» є недоцільним і негативно впливає на категоріальний базис самого поняття «розвиток», що особливо проявляється на регіональному рівні.

У сучасних наукових дослідженнях обґрунтовується поняття організаційного розвитку. Зокрема, Ф. Хміль визначає його як довготермінову роботу в організації щодо вдосконалення процесів вирішення проблем і оновлення та характеризує постійні трансформації [1]. Поряд із цим визначенням О. Коршунова фокусує увагу на процесі формування, накопичення та використання стратегічних здатностей для забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до інтересів різних груп суб'єктів ринку [3]. Більше того, вона відзначає, що розвиток призводить не тільки до кількісного зростання організації, але й до значних якісних змін, що дасть змогу зміцнити потенціал підприємства на основі формування нових здібностей.

Висновки. Отже, розвиток підприємств житлово-комунального господарства в процесі розроблення та реалізації відповідної стратегії доцільно визначати як комплексний процес, що призводить до зростання показників їх функціонування, які дадуть змогу досягти нового стану для збільшення рівня якості наданих житлово-комунальних послуг та життєдіяльності населення. Таке визначення відобразить не тільки наукове тлумачення, а й законодавче, оскільки представляє процес із позиції комплексу заходів, які спрямовані на досягнення сталого розвитку регіонів шляхом поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави у цілому. При цьому визначено принципи розвитку житлово-комунального господарства на регіональному рівні: забезпечення сталого функціонування і динамічного розвитку сфери житлово-комунального господарства; вдосконалення системи управління житлово-комунальним господарством; стимулювання інвестиційної діяльності у сфері житлово-комунального господарства; пріоритетності інноваційного розвитку в життєзабезпеченні населених пунктів, сприяння науково-технічному прогресу у сфері житлово-комунального господарства; відповідальності органів місцевого самоврядування за ефективне використання майна територіальної громади та забезпечення населення житлово-комунальними послугами відповідно до державних соціальних стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрями дослідження / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 42.
2. Feurer R., Chaharbaghi K. Розробка стратегії: минуле, сучасність та майбутнє / R. Feuerer, K. Chaharbaghi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/strategy/str004.html>.
3. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М. : Дека, 1997. – 304 с.
4. Кринська Л.І. Системний підхід до побудови моделі розвитку регіонів / Л.І. Кринська // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 55. – С. 101.
5. Шевчук В.В. Динаміка показників виконання завдань реформування ЖКГ: ретроспектива, недоліки та позитивний досвід / В.В. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=147>
6. Положення про територіальний орган Державної житлово-комунальної інспекції Державну житлово-комунальну інспекцію у Харківській області : Наказ Державної житлово-комунальної інспекції від 23.04.2009 № 32.
7. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
8. Акофф Р. Акофф о менеджменте / Р. Акофф ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.
9. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети : [монографія] / М.І. Долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.
10. Порядок визначення виконавця житлово-комунальних послуг у житловому фонді : Наказ Держжитлокомунгоспу від 25.04.05 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minjkg.gov.ua.